

ÁLLATASSZISZTÁLT TERÁPIA

MÓDSZERTANI ELŐTANULMÁNY ÓVODÁSKORÚ GYEREKEK KUTYÁVAL TÖRTÉNŐ FEJLESZTÉSÉRE¹

BABOS Edit

Gyermek- és ifjúsági klinikai és mentálhigiéniai szakpszichológus
Soroksári Pedagógiai Intézet és Pedagógiai Szakszolgálat
Levelezési cím: 1181 Budapest, Darányi Ignác u. 77.
editbabos@yahoo.com

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: Munkámban kísérletet tettem arra, hogy 5-6 éves óvodások csoportjában kipróbáljak egy állatasszisztált terápiás módszert. A módszertani előtanulmány egyfelől az állatasszisztált foglalkozások tematikájának, másfelől az értékelés szempontjainak kidolgozására irányult. A terápia célja kognitív és társas készségek fejlesztése volt.

Módszer: A csoportban terápiás kutyával dolgoztam. Az ülések egy hat főből álló óvodáscsoportban zajlottak. A terápiás alkalmakat videóra rögzítettük, és az értékelés ezen felvételek anyagának elemzésével történt.

Eredmények: Az értékelési szempontok többsége jól használhatónak bizonyult, képes volt a gyerekek viselkedésének változásait nyomon követni. A gyerekek érzelmi és társas nyitottságukban, kommunikációs stílusukban egyöntetűen fejlődést mutattak.

Következtetések: A kapott eredmények rendkívül ígéretesek, a módszer komolyabb apparátussal való kipróbálását és hatékonyságvizsgálatát érdemes lenne elvégezni. Ehhez a jelen vizsgálat jó alapokat nyújt mind a tematika, mind a megfigyelési szempontok alkalmazása terén.

Kulcsszavak: Állatasszisztált terápia, társas készségfejlesztés, figyelemfejlesztés, agressziókezelés

¹ Az ELTE PPK Pszichológia Doktori Iskola Kognitív Fejlődés Doktori Programjának keretein belül végzett doktori tanulmányokhoz kapcsolódó vizsgálat

BEVEZETÉS

A segítő területek egy relatíve új, de a nemzetközi tudományban már elfogadott területe az állatok segítségét felhasználó embereket segítő foglalkozás.

Az állatasszisztált terápia bevezetőjének Boris M. Levinson (1962) pszichiátert tekintjük, aki először írta le és vizsgálta az állatok jótékony terápiás hatását. Levinson az állatokat a páciensekkel való rapport kiépítésében használta, kezdetben érzelmileg zavart és árva gyerekek kezelésének kapcsán. Ezt követően szakmai körökben is elkezdtek vizsgálni az ember-állat kapcsolatot, és mára már sok helyen próbálják kiaknázni az állatok gyógyító vagy segítő hatását.

Az állatasszisztált intervenciókkal foglalkozó szakirodalom az állatasszisztált terápiát a Delta Society nemzetközi nonprofit szervezet definíciója alapján használja (Chandler, 2012; Kruger és Serpell, 2010). Az állatasszisztált terápia (AAT) olyan célorientált beavatkozás, melynek folyamán egy erre a célra képzett állat terápiás folyamatba való bevonásával érik el a kitűzött terápiás célt. A foglalkozások az ember-állat kapcsolat jótékony hatásaival is dolgoznak, és terápiás faktorként számolnak vele. A terápia célja nagyon sokféle lehet: mozgásjavítás (koordináció, több mozgás előidézése – pl. mozgáskorlátozott embereknél), érzelmi, szociális, kognitív fejlesztés, kommunikáció serkentése, életminőség javítása stb.

Vannak rendszeres látogatásokon alapuló állatasszisztált terápiás foglalkozások, és vannak az állat állandó jelenlétére és az ezáltal kiváltott hatások felhasználására alapozott terápiák.

Az állatok jelenléte által kiváltott, terápiásan is felhasználható hatások

Fizikai hatások

Számos tanulmányban vizsgálták az állatok jelenlétének légzésszámra, szívverésre vonatkozó normalizáló, valamint a stresszmutatók (kortizolszint, vérnyomás, pulzusszám) csökkenését eredményező hatását (Barker és mtsai, 2005; Wu és mtsai, 2002). A vizsgálatok elsődlegesen kutya jelenlétével foglalkoztak, azonban hasonlóan nyugtató hatásúnak tűnnek más állatfajok is (Wells, 2009).

Állatok simogatásának hatására csökken az emberek *vérnyomása, szívfrekvenciája*, ami hosszú távon is nagyon jótékony, egészségmegőrző hatású. Friedmann és munkatársai (1983, id. Bergler, 1988) 36 gyerek vérnyomását vizsgálták teljesítményhelyzetben (könyvből kellett hangosan felolvasniuk). Minden gyereknek percenként mérték a vérnyomását és minden gyereket vizsgáltak egyszer kutya nélküli helyzetben, egyszer pedig kutyával. A gyerekek pulzusszáma és vérnyomása alacsonyabb volt a kutya jelenlétében.

Katcher (1981, id. Baun és mtsai, 1984) jelentős különbséget talált azon emberek vérnyomása között, akik a kutyájukat simogatták vagy beszéltek hozzá, illetve akik olvastak. A társállatok simogatásának nagyobb nyugtató ereje van, mint az egyszerű pihenésnek.

Az állatok segítségével a *légzésszám* is normalizálható. Baun és munkatársai (1984) vizsgálatukban 24 önkéntest vizsgáltak saját, illetve idegen kutya simogatása és olvasás közben. Bár a saját állat simogatása megnyugtatóbbnak bizonyult, mindkét körülmény jobban csökkentette a légzésfrekvenciát, mint az olvasási helyzet.

Stresszhelyzetben pusztán egy állat jelenléte is képes csökkenteni a személy megélt stresszérzését, szinte ugyanolyan mértékben, mint egy segítő házastárs jelenléte. Allen és munkatársai (1996) kísérleti helyzetben vizsgálták a személyek *stresszparamétereit*. A kísérleti helyzetben jelen volt egyszer a házastárs, barát és a kísérleti személy háziállata. Az eredmények azt mutatták, hogy a kísérleti személyek stresszmutatói a háziállatuk és házastársuk jelenlétében voltak a legkedvezőbbek.

Ugyanebben a vizsgálatban (Allen és mtsai, 1996) kapták azt az eredményt is, hogy állatok jelenlétében a *fájdalomérzet* csökken. A kísérleti személyek kisebb fájdalomról számoltak be háziállatuk jelenlétében, mint egyedül vagy egy barátjuk jelenlétében.

Emocionális hatások

A pszichoterápia harmadik nagy irányzata, a humanisztikus pszichológia hangsúlyozottan ráébresztett minket arra, hogy milyen fontos az egyének pszichés jólléte szempontjából a *feltétlen elfogadás, a követelések nélküli szeretet*. Mindezt egy állat tanítás és odafigyelés nélkül is meg tudja adni. Egy kutya sohasem köti feltételekhez a szeretetét, akkor is éppen annyira örül a gazda hazajövetelének, ha az éppen rosszul teljesített, kevés a pénz vagy bármi egyéb problémája van.

Ugyanakkor a kutya képes az emberi érzelmek felismerésére és ennek megfelelő viselkedést produkál. Meg lehet vele osztani a bánatot, szomorúságot, képes együttérzően viselkedni. Ez vizsgálatot nyújt olyanoknak is, akiknek nincsen egyéb társuk, vagy emberek felé nehezen nyílnak meg.

Folse és munkatársai (1994, id. Friedmann, 2000) vizsgálatukban depressziós egyetemistákat részesítettek állatasszisztált csoportterápiában. A résztvevők 7 héten keresztül hetente egyszeri terápiás foglalkozásban ré-

szesültek, majd ezt követően mérve szignifikánsan nagyobb változást mutattak *depressziós tüneteik csökkenése* szempontjából, mint a kontrollcsoport. Ezzel szemben a kutya jelenlétében (de nem a kutya bevonásával) zajló csoportterápián részt vett diákok nem mutattak ilyen jelentős depressziócsökkenést.

A tanulmányi teljesítményben megmutatkozó nehézségek és magatartási problémák mögött sok esetben érzelmi zavarok is állnak – akár kiváltó okként, akár ráépült másodlagos problémaként. Az ilyen gyerekeknek sokat jelenthet egy olyan társ, aki nem a teljesítményük alapján ítéli meg őket, hanem mindentől függetlenül szeretetet ad.

Az állatok jelenléte serkenti a *spontán érzelmkifejezést*, ami a pszichés – és ezen keresztül a fizikai – jóllétben is nagyon fontos. Perelle és Granville (1993) állatasszisztált terápiás program hatékonyságát vizsgálták bentlakásos idősek otthonában. A foglalkozásokon részt vett idősek kevés társas kapcsolattal rendelkeztek, ritkán és keveset beszéltek, ritkán mosolyogtak. Az állatokkal való foglalkozások közben szignifikánsan többször mosolyogtak az idősek, mint egyéb helyzetekben.

Az állatoknak *szorongáscsökkentő hatásuk* is van (Wells, 2009). A biofilia hipotézis szerint minden nyugalmi állapotban látható állat megfigyelése a valóságban vagy akár képen is megnyugtatóan hat az emberekre (O’Haire, 2010). Az állatoknak figyelemfelkeltő és -fenntartó hatásuk van, ami segít a stresszes helyzetekben valami kellemesre terelni a figyelmet, ezzel is hozzájárulva egy relaxáltabb állapot eléréséhez. A rendszeres relaxáció átélése szintén hozzájárul az egészség fenntartásához. Lockwood (1983, id. Friedmann, 2000) vizsgálatában fiatal felnőttek (n = 68) szignifikánsan barátságosabbnak, kevésbé fenyegetőnek és boldogabbnak ítélték olyan képeket, melyeken háziállatok is

voltak, azokkal a képekkel szemben, ahol nem szerepeltek állatok.

Szociális hatások

Az állatok képesek olyan társaságot nyújtani, amely csökkenti a magányérzetet. Ugyanakkor az állat kapocs a munkában részt vevő emberek között: közös téma, amiről beszélgetni lehet, amivel kapcsolatban vannak bejáratott fórumok, ahol hasonló témákkal foglalkozó emberek gyűlnek össze. Lehetőség arra, hogy új kapcsolati perspektívákat találjanak az emberek a közös témán keresztül. Az állattartók csoportot képeznek, ahol még informálisan is érezhető az együvé tartozás élménye. Az állatot tartó embert embertársai is pozitívabban ítélik meg és könnyebben kapcsolatot teremtenek vele. Messent (1983, id. Cusack, 1988) nyolc személy szociális interakcióit vizsgálta meghatározott időtartamú séta alatt kutyával és kutya nélkül. Azt találta, hogy amikor kutyával sétáltak az emberek, sétáik 22%-ában szólították meg őket más járókelők, míg kutya nélkül ez a gyakoriság csak 2% volt. Ezenfelül a beszélgetés tartama is hosszabb volt, ha az ember kutyával sétált.

Az embereknek sokkal könnyebb kapcsolatba lépniük egy állattal, mint egy másik emberrel (Fine és Beck, 2010). Az állatokkal való kapcsolat minden kockázattól mentes, nem mérettetik meg az ember, és nincsenek elvárásai. Ross és munkatársai (2009) egy olyan farmot vezetnek (Green Chimneys Alapítvány), ahol a bentlakó problémás gyerekek és a személyzet szinte önálló gazdálkodást végez. 22 érzelmileg zavart gyereket felölő vizsgálatukban (Ross et al., 1984) kiderült, hogy a farmon lakó gyerekek állatokkal kialakított jó kapcsolata nem volt a társas készségeik függvénye, sőt még az IQ sem befolyásolta az állatokkal való kapcsolatteremtést. Ez is nagyban hozzájárul ahhoz, hogy

mentálisan sérült vagy súlyos pszichiátriai betegek is könnyebben kapcsolatba lépnek az állatokkal. Corson és munkatársai (1980, id. Bergler, 1988) pszichiátriai intézményekben használtak kutyákat ko-terapeutaként, ennek hatását esettanulmányokban ismertették. Túlnyomórészt azokban az esetekben használtak állatasszisztált terápiát, amikor már minden más módszer sikertelennek bizonyult. A kezelt betegek jelentős többsége erősen introvertált volt, más emberekkel nem igazán teremtetek kapcsolatot. 50 beteget kezeltek ilyen módon, és közülük csak háromnál nem mutatkozott javulás – az ő esetükben javulás nem is volt lehetséges, mert visszautasították az állat bevonását. A többi 47 esetben a betegek fokozatosan nagyobb önbecsülést, függetlenség iránti igényt, felelősségérzetet fejlesztettek ki, és lehetővé vált az intézményből való elbocsátásuk.

Egy állat hatására az emberek nyitottabbá válnak, nő a biztonságérzetük. Ugyanakkor az egyébként elesettek is átélhetik a kompetencia, a valakiről való gondoskodás képességének érzését, ami nagyon fontos tényező pl. a depresszió megelőzésében. Ez biztosíthatja a „szükség van rám” érzést, azt, hogy legyen az embernek célja, legyen miért felkelni, vagy dolgozni.

Gyerekeknél nagyon fontos, hogy az állatokkal való kapcsolat sokkal könnyebben átlátható szociális szabályok alapján történik, így könnyebb felismerni a helyzetet, a jelzéseket és erre reagálni. A hiperaktív gyerekek rosszabb szociális beilleszkedése hátterében álló gyengébb szociális helyzetfelismerő képesség így nem okoz hátrányt a kapcsolatteremtésben, és lehetőség nyílik a kommunikációs stratégiák pozitív megerősítésére. Az állatokkal való kapcsolat folyamán a gyerek kommunikációs jelzéseire azonnal könnyen értelmezhető válasz jön, így könnyebb rá-

jönni a cselekedetek és következményeik összefüggésére.

Állatasszisztált terápia lehetőségei gyerekekkel

Számos tanulmány bizonyította, hogy problémás gyerekekkel nagyon jól lehet dolgozni az állatok bevonásával. Osztályterembe bevitt állatok serkentik a tanulási folyamatokat, jó hatással vannak az osztályban uralkodó hangulatra (Kaye, 1984). A légkör nyugodtabb, az egyébként viselkedési problémákkal küzdő gyerekek magatartása is mérséklődik az állatokkal való bánás hatására. Az állatok érintése, a simogatás önmagában nyugtató hatású, oldja a stressz által keltett feszültséget. Az állatok kiszámítható és feltétel nélküli szeretete pozitív érzéseket aktivál a gyerekekben, csökkenti a csoportban előforduló agressziót.

A hátrányos családi környezetből kikerülő gyerekek megtanulják a gyöngédséget, törődést, melyet először az állat felé mutatnak, de ez az attitűd később kihat az interperszonális kapcsolataikra is (Melson és Fine, 2010). Az állat hagyja magát szeretni és viszont is szeret. Az emlősállatok (pl. kutya, macska, ló, delfin) még ki is provokálják a gyermek érzelmi megnyilvánulásait akkor is, ha az illető nem is figyel oda rájuk. A mindenféle elvárások nélküli spontán szeretetmegnyilvánulások sokat jelentenek a gyerekek, különösen az érzelmileg sérült gyerekek számára.

Dismuke (1984) lovasterápiát alkalmazott közepes–súlyos tanulási zavaros, beszédproblémás gyerekeknél. A vizsgálatban 26 gyerek vett részt, közülük 15 vett részt a lovas fejlesztésben, 11 hagyományos beszédfejlesztésben részesült. Minden mutató mentén jobb eredményt értek el a lovasterápiában részt vett gyerekek, mint a másik csoport tagjai.

Az állatokkal végzett gyakorlatok alatt fejlődik a gyerek motoros koordinációja is, ami

nem csak a nagymozgásokban nyilvánul meg, hanem a szem-kéz koordinációra, a finommotorikára is kifejti jótékony hatását (Granados és Agís, 2011). Az izmok nagyobb kontrollja segíti a beszédszervek pontosabb irányítását is, ami fizikailag javítja a beszédprodukción.

A magatartáskontrollban is nagy szerepe van már a korai mozgáskoordinációs tevékenységeknek. A gyerek így tapasztalja meg, hogy ura saját cselekedeteinek, hogy ő is elő tud idézni dolgokat és szabályozni tudja a saját mozgását. Állatokat gyakran használnak a nagyobb önkontroll, felelősségérzet kialakítására (Serpell, 2000). Ugyanezeknek a jelenségeknek van szerepe az énejlődésben is, az éntudat alakulásában (Marton, 1970). Az én mint ágens megélése egy alapvető aspektusa az énképnek (Allport, 1997). A gyerek a világ tárgyaival és más élőlényekkel kapcsolatba lépve tapasztalja meg saját magát, kap visszajelzést és szerzi meg az életben való aktív tevékenykedéshez szükséges kompetenciakészségeket és önbizalmat. Ha ez sérül, ezen a területen is lehet későbbi korrekatív élményeket biztosítani, ahol megint sokat tud segíteni egy állat. Egy kicsi, mások által el nem ismert gyermeknek micsoda önbizalmat adhat, hogy képes irányítani egy másik élőlényt, aki ráadásul nagy és erős. Egy nagytestű kutya is végrehajtja minden parancsát egy kicsi gyereknek is, és óriásnak érezheti magát egy gyerek egy magabiztos ló hátán.

Az állatterápiák sok vesztibuláris ingerlést adhatnak a gyerekeknek, így az idegrendszer fejlődésére is pozitív hatással vannak, és fejlesztik a kognitív képességeket is (Granados és Agís, 2011).

Myers (1996) vizsgálatának tárgya egy 25 fős óvodáscsoport volt, akiket egy éven keresztül megfigyelt és videóra rögzített. A csoportnak voltak saját állatai: egy béka, egy tengerimalac és két galamb. Belátogató állatok is

segítették a csoport munkáját. A vizsgálat a gyerek-állat interakciók nemverbális jelenségeire fókuszált. Ebben a vizsgálatban azt tapasztalták, hogy az állat vitalitása megemeli a vele foglalkozó emberek arousalszintjét is. Ez megnyilvánulhat fokozott élettempóban is olyan gyerekeknél, akik visszahúzódóak, keveset kezdeményeznek, illetve a hiperaktív gyerekeknél az állattal való foglalkozás kiváltja a mozgás folyamatos stimuláns hatását, így ez a tevékenység tovább le tudja kötni a gyerek figyelmét, még akkor is, ha nem mozog sokat közben. Az állatok figyelemmegkötő hatása hozzájárul a stressz- és szorongáscsökkentéshez is (Hansen és mtsai, 1999).

A hiperaktív gyerekek kontrollfunkcióik hiányosságai miatt problémákkal küszködnek a társas kapcsolatok kialakítása és fenntartása területén is. Interaktív képességeket is tud fejleszteni az állatasszisztált terápia. A gyerekek eleve olyan képességekkel születnek, melyek lehetővé teszik, hogy interakcióba lépjenek környezetükkel, és ezt a viselkedést a társas kulcsingerek aktiválják. A kutya is rendelkezik ilyen kulcsingerekkel, így stimulálja a gyerekek interaktív képességeit (Myers, 1996). A kutyával való interakciókban a gyerekek megtanulnak sok olyan szociális szabályt, melyeket a társaikkal való interakcióban nem tudtak használni. Megtanulják, hogyan lehet kapcsolatba lépni valakivel, hogyan lehet odafigyelni a másik jelzéseire – mindezt úgy, hogy ha hibáznak, nem rontottak el vele egy kapcsolatot, nem sértődik meg a másik, nem emlegeti fel és nem mondja, hogy „nem leszek a barátod!” Az állat mindig ad lehetőséget a korrekcióra és könnyű kiengesztelni, újra felhívni a figyelmét. Az érzelmek nyitottabb kifejezése, a kutyához való gyöngédebb viszonyulás pozitív hatással van a társaikkal való kapcsolatokra is.

Problémás gyerekeknél komoly gond az érzelmi sérülésen felül az önbecsülés, önértékelés sérülése. Robin és munkatársai (1984) 238 intézetben nevelkedő bántalmazott gyerek társállatokkal való kapcsolatát vizsgálták. Azt találták, hogy bántalmazott gyerekek számára gyakran az egyetlen szeretetkapcsolatot az állataik nyújtották. A bántalmazott gyerekek körében jóval nagyobb százalékban fordult elő az önálló felelősségvállalás az állatért (sokkal többször látták el ők egyedül az állatok szükségleteit, mint normál családokban élő gyerekek, ahol gyakoribb volt a felelősség valamelyik másik családtaggal való megosztása). Az állatok képesek voltak ezeknek a bántalmazott gyerekeknek is szeretet nyújtani, ami felbecsülhetetlen értékű.

Nagy nehézséget jelenthet a gyerekek terápiájában a megfelelő bizalmi kapcsolat kialakítása a pszichológus és a gyermek között. Ez sokszor alapvető kommunikációs nehézségekben nyilvánul meg. A szorongó gyerekkel beszélgetést lehet kezdeményezni a jelen lévő állatról, aki ekkorra már esetleg nyitott a gyermek felé és kapcsolatba lépett vele (Chandler, 2012). A kapcsolat tehát először az állattal jön létre, mert vele könnyebb lehet a gyerek számára, mivel nem támaszt követelményeket, nem rendelkezik előítéletekkel, barátságos, nem vesz fel szemkontaktust, nem okoz teljesítményszorongást stb. Meglehet, hogy a gyermek először az állattal osztja meg a számára traumatikus élményeket. Ha a bizalomra épülő kontaktus az állattal megvan, a terapeuta már könnyebb helyzetben van. Az állat hídszerepet tölt be a felnőtt és a gyerek között, az állat iránti bizalom és pozitív attitűd áttehető a pszichológusra.

Egy állat jelenléte kevésbé veszélyeztetőnek tünteti fel a környezetet, az állattulajdonosokat pozitívabban ítélik meg az emberek, mint az állatot nem tartókat, így azt

a terapeutát is pozitívabban értékelik, aki megosztja állatát a klienseivel (Tuci, 1995). Ez a pozitív hozzáállás tovább erősödik az állatokkal való aktív interakció után.

Második lépcsőként az állat témát adhat a terápiához; könnyebb az állattal való kapcsolatról a családi viszonylatokra rátérni. Az állatok nagyon jó projekciós felületet nyújtanak, a gyerekek könnyen azonosulnak velük, ugyanakkor biztonságosabbnak érzik pl. állatbábokkal eljátszani a bennük zajló konfliktusokat, mint akár beszélni róla, akár embereket ábrázoló figurákkal megjeleníteni ezt.

Egyéb területeken is előnyöket jelent az állat bevonása a terápiás munkába. Komoly motivációs erőt képviselhet, a gyerek sokkal szívesebben jár el esetleg a rendelőbe, ha ott a számára kedvessé lett állattal találkozhat (juttalomértékű az állattal való kapcsolat). Ez speciális kapcsolat, mivel nem támaszt megterhelő követelményeket, közvetlenül is szorongáscsökkentő hatású.

Az állattal való pozitív kapcsolat, a vele való bánásmód elsajátítása növeli a gyerek önértékelését, kompetenciaérzését. Ennek hatása különösen az olyan állatoknál jelentkezik, mint a ló (lovagolni komoly tanulási folyamat során válik képezzé az ember) vagy a kutya (amelynek a parancsszavakra való engedelmessége az énhatékonyság érzésének alapja).

Az önkifejezést, a nyíltabb érzelmi kommunikációt, a spontán megnyilvánulásokat is serkenti az állatasszisztált terápia. Delfinek spontán viselkedéses megnyilvánulásokat stimulálnak autista gyerekeknél is (Smith, 1984). Ugyanígy serkentik az ilyen viselkedést más állatok is.

Néhány állatfaj (kutya, macska, ló, delfin stb.) a terápia tevékeny részébe is bevonható. Gyakorlóterepet nyújt az állattal való érzelmi viselkedés, interakció az emberekkel való kapcsolat kialakításra.

Az állatokat egészen aktív módon is be lehet építeni a terápiás folyamatba. Az állatokkal, különösen a megfelelően képzett kutyákkal végrehajthatók a legkülönbözőbb feladatok is, mely esetekben az állatasszisztált terápia nem csak a simogatás által kiváltott hatásokra, hanem a gyakorlatok fejlesztő hatására is építenek.

A fejlesztés módszerét minden esetben az aktuális területekhez kell igazítani, ugyanakkor az állat a fentiekben tárgyalt okokból kifolyólag rengeteg pluszt ad az amúgy is hatékony terápiához.

A VIZSGÁLAT

A kutatás célja

Előzményként egy enyhén értelmi fogyatékos gyerekeket képző általános iskola alsó tagozatából alakítottunk két csoportot és velük foglalkoztunk heti egy alkalommal (Babos, Szeredi, Gábor, Györkös, 2002).

A gyerekeket nem a fogyatékoságuk, hanem egyéb ráépülő problémáik alapján csoportosítottuk, így foglalkoztunk egy túlmozgásos, magatartási problémákkal rendelkező csoporttal és egy visszahúzódó, szorongóbb csoporttal. 2002-ben még két óvodát látogattunk meg ilyen foglalkozások végzése céljából. Ezekből a tapasztalatokból és az egyéb fejlesztő foglalkozások tanulmányozásából próbáltam kidolgozni a jelen vizsgálat tárgyát képező terápiás foglalkozások tematikáját.

Ez a vizsgálat egy módszertani előtanulmányként készült, célt volt kipróbálni egy kutya bevonásával végzett fejlesztő gyakorlatokra alapozott módszert. Jelen munkában megkísértem a gyakorlatok tematikájának, valamint későbbi hatékonyságvizsgálatban alkalmazható megfigyelési szempontok kidolgozását.

A terápiás ülések tematikájának kidolgozása

Mivel az állatasszisztált terápiák módszeres és szakszerű használata még nagyon új területnek számított, így a gyermekekkel való állatterápiás foglalkozások tematikája új feladat volt. A terápiás ülések óraterveit alapvetően többféle fejlesztő szakirodalom (Porkolábné, 1989; 1992; Fodorné, é. n.; Lakatos, 1993) állatasszisztált módszerré való összedolgozásával alakítottam ki. Továbbá támaszkodtam korábbi vizsgálatunk tematikájára (Babos és mtsai, 2002), mely Magyarországon az első állatasszisztált terápiás program volt.

A gyakorlatok kidolgozásakor a lehető legtöbb fejleszhető területet próbáltam megcélozni, a cél az volt, hogy minél többfajta gyakorlatban próbálhassam ki az állatasszisztált módszer alkalmazhatóságát. A korosztályi sajátosságokat figyelembe véve nagyobb hangsúly került az iskolai beválushoz szükséges készségek fejlesztésére. Ugyanakkor a gyerekek egyéni sajátosságait is figyelembe vettem, így minden gyerek egyéni problémáját is megpróbáltam belevonni a fejlesztésbe. Így került hangsúly a társas készségekre, az érzelmi kommunikáció nyitottságára, szorongáscsökkentésre.

Az óvodai fejlesztésben leginkább a mindennapos foglalkozásokba beépített fejlesztő gyakorlatok terjedtek el (Porkolábné, 1989). A gyakorlatok jelentős része a mozgásos fejlesztést célozza meg, akár tornaórai, akár szabadidős tevékenységek keretében (Fodorné, é. n.; Lakatos, 1993).

Az iskolai eredményesség (Porkolábné, 1992) legjobban az észlelési és mozgásos struktúrák fejlettségének ismeretében jósolható be. Szerencsés módon ezek a területek jól egybevágnak azokkal a területekkel, ahol az állatasszisztált terápia előnyösen alkal-

mazható, az állatok könnyen bevonhatók a mozgásos gyakorlatokba és feltehetően valami pluszt is képesek hozzáadni a fejlesztő gyakorlatok hatékonyságához.

Az alkalmazott módszer kidolgozásában alapvetően ezek az elméleti megfontolások voltak irányadók, illetve a már fejlesztő programként kipróbált, elsősorban testnevelési gyakorlatok és játékok analógiájára igyekeztem a saját gyakorlatainkat létrehozni.

A foglalkozások folyamán olyan funkciók fejlesztését célzó gyakorlatokat alkalmaztunk, amelyek intenzív fejlődése az óvodáskorra esik, ezért optimális fejlesztésük is ebben az életkorban a legcélszerűbb. Így a foglalkozások feladataiban érintettük a gyermekek percepcióis készségeit, a pontos és differenciált vizuális észlelés, vizuomotoros koordináció területeit, a hallott auditív információk pontos és differenciált észlelését, törekedtünk az interszenzoros integráció javítására. A mozgásszabályozásban igyekeztünk hangsúlyt fektetni a lateralitás kialakulására, a nagymozgások összerendezettségére és a finommotorika javítására, a vestibuláris rendszer ingerlésére. Szintén érintettük még a testsémafejlesztés területeit. Kiemelten fontos volt a szándékos figyelem, koncentráció fejlesztése, az emlékezeti készségek fejlesztése, valamint a kommunikációs és társas készségek fejlesztése.

Vizsgálati személyek

A módszer újdonsága miatt a vizsgálat fő célja a módszer kipróbálása, módszertani előtanulmány volt. Ennek megfelelően a kísérleti személyek kiválasztásánál törekedtem az életkori homogenitásra (a célcsoport a hatéves korosztály volt), de a gyermekek egyéni sajátosságok és problematika szempontjából nem voltak hasonlóak. Fontosnak tartottam a gyermekek heterogenitását azért, hogy

a módszer alkalmazhatóságát egyidejűleg többféle sajátossággal rendelkező gyermekben is kipróbálhassam.

A gyermekek egy budapesti, XIV. kerületi normál óvodába jártak, ez az intézmény adott helyet a foglalkozásoknak is. A vizsgált csoport 6 nagycsoportos óvodás gyerekből állt. A csoporttagokat az óvónők javaslata alapján választottam ki. Az óvónők a csoportban észlelhető magatartás, illetve az ismert háttértényezők alapján javasolták a gyerekeket. Az iskolai kultúrtechnikák elsajátításához szükséges alapkészségek fejlesztendősége mellett közös tulajdonsága volt a csoporttagoknak valamiféle társaskészség-zavar, aminek hátterében minden gyermek esetében más tényezők állnak. Így bár a foglalkozások elsődlegesen az iskolai alapkészségek megerősítését, fejlesztését célozták meg, azonban emellett a társas készségek gyakorlása, az egymással való kommunikáció megsegítése is fontos szerepet kapott.

5 fiú került a csoportba, akik 6 évesek voltak, és egy 5 és fél éves lány. A gyermekek között különböző háttéren fejlődő problémák voltak tapasztalhatók. A gyermekek a csoport szempontjából fontos szempontok kiemelésével az óvónők pedagógiai jellemzése alapján adott rövid bemutatása:

1. vsz.: 6 éves fiú. Teljesítményhelyzetben nagyon szorongó, amit úgy próbál kezelni, hogy nem csinál semmit. Az óvodában nagyon nehéz rávenni teljesítményszerű dolgokra (rajz, festés stb.), mert mindenre azt mondja, hogy nem tudja. Társaival nehezen teremt kapcsolatot, nem kezdeményező, de ha közelednek hozzá, azt elfogadja. A viselkedési szabályokat ismeri és betartja.

2. vsz.: 5 1/2 éves lány. Beszédese, könnyen teremt kapcsolatot másokkal. Irányító típus, szereti érvényesíteni az akaratát. Az óvodai, szokásos helyzetekben mindig na-

gyon jól teljesít, megszokta, hogy kiemelkedő. Számára ismeretlen helyzetben, ha nehéz feladattal találja szembe magát, leblokkol, teljesen kikapcsol, nem reagál semmire, nem lehet rávezetni a megoldásra, konkrétan segíteni kell neki.

3. vsz.: 6 éves fiú. Viselkedése kettős: udvarias, figyelmes („udvarol”, megdicséri az ember ruháját, haját stb.), a szabályokat túlnyomórészt ismeri, de sokszor képtelen betartani. Erősen túlmozgásos, figyelme csapongó. Késleltetni nem nagyon tud, de ha nagyon szeretne valamit csinálni (az óvodában), akkor a cél érdekében képes a viselkedését kis ideig kontrollálni. Mozgása kissé rendezetlen, ezért a sok mozgás miatt gyakran lever, felborít, lerombol dolgokat. A szülők meglehetősen rosszul kezelik a gyerek ilyen viselkedéses problémáit, aminek következtében nagyon sok visszafojtott agresszió gyülemlik fel a gyerekekben, amit legtöbbször céltalanul, de néha a társaira irányultan él ki. A felhalmozódott frusztrációját furcsa viselkedésben vezeti le (gyakran szaladgál teljesen céltalanul, miközben artikulátlan hangon ordít és hadonászik). A társai az ilyen kiszámíthatatlansága miatt nem nagyon kedvelik, bár bizonyos helyzetekben elismerik kiemelkedő szellemessége miatt (jó időben igazán vicces megjegyzései vannak).

4. vsz.: 6 éves fiú. Figyelem- és szeretetigénylő gyermek, de nem túlzottan. Társaival jól kijön, szeretetteljes, kedves gyerek. A társas viselkedés szabályait ismeri és betartja. Közepesen népszerű gyerek, nem vezéregyéniség. Testi méreteivel és erejével (nagyon jól fejlett fiú, bár születéskor is nagy babának született) kitűnik a társai közül, ez is hozzájárul a népszerűségéhez. Ugyanakkor nagyon érzékeny gyerek, minden kritikára, heccelésre, csúfolásra fokozottan reagál, könnyen megsértődik, gyorsan sírva fakad.

Ilyenkor teljesen visszahúzódik, nagyon nehezen hozzáférhető. Egy ilyen negatív élmény képes szinte az egész napját elrontani, nagyon nehéz megnyugtatni.

5. vsz.: 6 éves kisfiú. A szülők nevelési elvei nagyon szabadok, ebből következően a gyermekkel feladattudat terén mutatkoznak problémák, csak azt hajlandó csinálni, amihez kedve van. A család nagyon gondoskodó, sok közös programot szerveznek, igyekeznek a gyermekek érdeklődését kielégíteni. Szociálisan nagyon barátságos, nyitott fiú, jó intellektussal. Kezessége még kialakulóban van.

6. vsz.: 6 éves fiú. Viselkedésére a legjellemzőbb az állandó megfelelni akarás, a negatív érzelmeit inkább nem fejezi ki, a pozitív érzelmeit könnyen kommunikálja. Az óvodai környezethez jól alkalmazkodik.

A foglalkozások körülményei és eszközök
Lerry nevű 5 éves kan német juhászkutyával dolgoztunk, aki terápiás vizsgával rendelkező (a nemzetközi sztenderdnek megfelelően kialakított vizsgarendszerben Magyarországon vizsgázott, terápiás igazolvánnyal rendelkező), sok vezényszót ismerő jól képzett kutya.

Ez azért fontos, mert természetesen a kutya képességei is meghatározták az alkalmazott feladatok milyenségét.

A kutya vezethetősége érdekében terápiás hámot viselt, melynek a kutya hátán van egy fogantyúja, amibe lehet kapaszkodni és aminél fogva a gyerekek vezethetik a kutyát. Pórázt a teremben nem használtunk, csak akkor vezették pórázon a gyerekek a kutyát, amikor a foglalkozások után néha kimentünk a kutyával az udvarra, hogy az óvoda többi gyereke is játszasson a kutyával egy kicsit.

Eljárás

A terápiás foglalkozásokat heti egy alkalommal tartottuk. Összesen 15 alkalommal látogattuk meg az óvodásokat. A foglalkozásokat egy csoportvezető (a pszichológus, aki egyben a kutya felvezetője is volt) irányította, valamint jelen volt a videofelvételek készítésében segítő személy.

Az első két alkalom (a számozásban nem szerepelnek, tehát inkább két nulladik alkalom) bemutatkozás és barátkozás jellegű volt, ezeknek nem volt konkrét tematikája sem. Elemzésre a harmadik alkalomtól felvett videofelvételek kerültek.

A foglalkozásokon váltakozva csoportosan, egyénileg vagy párosan vettek részt a gyerekek, attól függően, hogy az adott alkalomra kidolgozott feladatok mit kívántak meg. A csoportos foglalkozásokat a harmadik alkalomtól egyénire váltottuk, hogy a gyerekek egyszerűbb körülmények között tanulhassanak bele a gyakorlatokba, így kevesebb volt az elterelő inger és a várakozási idő. Később ezt a típust páros foglalkozások váltották fel, ahol már a gyerekek nem csak kutyakezelési gyakorlatokat hajtottak végre, hanem a társ bevonásával is végeztek gyakorlatokat. A páros és csoportos foglalkozások váltakoztak ezután, mindkét feltétel lehetővé tette a társak feladatba való bevonását is. A páros alkalmakkor külön hangsúlyt helyeztem rá, hogy mindig más gyerekek ke-

rüljenek egymással párba, így ne alakulhasanak ki klikkek a csoporton belül.

A foglalkozások során a feladatok tartalmazták az alábbi nagy területek fejlesztését: percepciók készségek (pontos és differenciált vizuális észlelés, vizuomotoros koordináció, térérzékelés, auditív információk pontos és differenciált észlelése), interszenzoros integráció, laterális, nagymozgás és finommotorika, a vestibuláris rendszer ingerlése, testsémafejlesztés, szándékos figyelem, koncentráció, rövid távú memória, nyelvi készségek, kommunikáció, valamint a társas készségek területei. Természetesen mivel egyetlen gyakorlat sem tud önmagában egyetlen készséget tisztán fejleszteni, így egy-egy feladat alatt több terület is aktiválódik a fent említettek közül.

A videofelvételek elemzése

A gyermekek szüleitől írásos beleegyező nyilatkozatot kértünk a csoportban való részvételre, és a videofelvételek elkészítésének, felhasználásának engedélyezésére vonatkozólag.

Az állatasszisztált terápia vizsgálatában a statisztikai elemzések alapuló tanulmányok száma kevés, valamint az ilyen típusú tanulmányok legtöbbször bentlakásos otthonokban végzett terápiákra vonatkoznak. Gyakran az otthonokba betelepített állatok általános hatásait mérik. A belátogató állatokkal végzett foglalkozások hatásait elő- és utóteszteléssel, illetve a foglalkozások megfigyeléses elemzése alapján szokták vizsgálni (Turner és mtsai, 2010).

Adatokat a videofelvételek elemzéséből nyertem, ezeket az értelmezéssel együtt mutatom be. Az adatok statisztikai elemzése értelmetlen volna a kis elemszám miatt, ezért az adatokat diagramokon és táblázatokban ismertetem. Ugyanezen okból kifolyólag az értelmezésre csak óvatos kísérletet lehet tenni.

A foglalkozások vizsgálati adatait elsősorban a videofelvételek elemzéséből nyertem. A videofelvételek hossza átlagosan 44 perc volt (szórás: 4,78). Standard megfigyelési szempontok nem kerültek még kidolgozásra, így ez is fontos része volt a vizsgálatnak. Célom volt megpróbálni kidolgozni egy olyan szempontrendszert, amely lehetővé teszi az ilyen típusú foglalkozások megbízható tudományos vizsgálatát. Két független megfigyelő pontozta végig az összes alkalmat. Kettejük értékelése a megbízhatóság ellenőrzése miatt volt fontos.

A következőkben ismertetném a megfigyelési szempontokat, hozzátevé azt, hogyan kerültek pont ezek a szempontok előtérbe.

A gyerek-felnőtt interakciós vizsgálatokban jól használható módszernek bizonyult a videofelvételeken látható interakciók elemzése (Tóth, 2011; Novák és Lakatos, 2005; Ainsworth és mtsai, 1978). Természetesen az elemzési szempontrendszer mindenhol az adott vizsgálat számára fontos szempontokra koncentrál, így indokolt volt kifejezetten a kutyával való interakciókra saját szempontrendszert létrehozni. Szintén szükséges volt a szempontokkal megpróbálni megragadni azokat a jelenségeket, melyek fontosnak bizonyulhatnak a csoport egyéni sajátosságai és a fejlesztési/terápiás célok szempontjából.

Két típusú értékelés történt a videofelvételek alapján: bizonyos viselkedéseket a megjelenés gyakorisága, másokat globális skálázás alapján lehet értékelni. Voltak olyan jelenségek, melyeket a videofelvételen való megjelenésük gyakoriságának szempontjából érdemes vizsgálni. Ezeket a jelenségeket strigulákkal jelöltük. Az ide tartozó szempontok egy részét a korábbi vizsgálatunkban (Babos és mtsai, 2002) használt megfigyelési szempontokra támaszkodva dolgoztam ki. A másik két szempontcsoport a *globális skálán*

jelölt szempontok. Ezek mentén a szempontok mentén a gyerekek viselkedését kategóriákba lehet sorolni. A kötődésvizsgálatokban elterjedt idegenhelyzet értékelő szempontjainak mintájára (Ainsworth, 1978) dolgoztam ki globális skálákat. Vannak olyan viselkedések, melyek nem egyszeri feltűnés alapján értelmezhetők, hanem valamilyen globálisabb képet alkotnak a gyerekről. Az ilyen egészes benyomásokat kategorizáltam, és a markánsabb elkülönülő viselkedéskategóriákhoz igazítva három- (1–3. szempontok), illetve ötfokú (4–8. szempontok) skálákat dolgoztam ki.

Az adataimat két megfigyelőtől nyertem, akik a videofelvételek utólagos megnézésekor értékelték a felvételeket az előre ismertett és a korábbi kutyás terápiás üléseink felvételein betanított szempontrendszer alapján. Minden alkalomra külön űrlapot töltöttek ki a megfigyelők (1. melléklet).

Előfordulási gyakoriság számolása

A gyakoriságot vizsgáló szempontok esetében rövid, jól megfigyelhető viselkedéseket kategorizáltak a megfigyelők. Itt fontos megfigyelni, hogy a foglalkozások előrehaladtával hogyan és mennyiben változnak ezek a viselkedések.

Olyan megfigyelési szempontok kerültek előtérbe, ahol lemérhető a fejlesztő feladatok által megcélzott területek (pl. szerialitás, lateralitás, kommunikáció), illetve a globális hatásként jellemzően elvárható hatások (kommunikáció, agresszió, társakhoz való viszonyulás) változása.

Fontos volt megfigyelni a csoportban megjelenő agresszió alakulását, mivel az előző helyeken végzett állatasszisztált foglalkozások tapasztalatai (Babos és mtsai, 2002) azt mutatták, hogy a gyerekek agresszív viselkedése mind feladat közben, mind

várakozás közben csökkent. Ennek mérésére az *agresszió feladat közben* és az *agresszió várakozás közben* szempontok szolgáltak. A feladat és várakozás közbeni helyzetek elkülönítését az indokolja, hogy a várakozás közbeni helyzet más alapokon nyugvó agresszív viselkedést mozgósíthat. Ilyenkor rendszerint a gyermek figyelme elterelődik a foglalkozásról, nem tudja aktívan lekötni magát, ezért pótcselekvésbe kezd. Előfordul, hogy a magatartási problémás gyerekeknél a pótcselekvés valamilyen formájú agresszióban fejeződik ki. Ezzel szemben a feladat közbeni agresszió többnyire valamilyen inkompetencia közben fejeződik ki, amikor is a gyerek a frusztrációját agresszióval vezeti le.

A társas készségek és érzelmi szabályozás szempontjából fontos feljegyezni a *kutyának való kedveskedést*, mivel tapasztalataim szerint ez a pozitív érzelmi megnyilvánulások egyik elsődleges formája, ezt követi később a társak felé irányuló kedvesség. A társakkal való viselkedés negatív pólusán pedig megjelenhet az *árulkodás* és *csúfolás*, melyek szintén jól felismerhető és kódolható viselkedések.

Az önbizalom és kompetenciaérzés megnyilvánulási formája lehet a gyermekek feladathoz fűződő viszonya. Mivel a foglalkozásokon a különböző gyakorlatok között voltak kisebb szünetek, így a gyermekeknek lehetőségük nyílt spontán módon is kapcsolatba lépni a kutyával. Előfordult, hogy a gyerekek pusztán csak simogatták vagy kedveskedtek a kutyának, illetve az előzőleg bemutatott vagy a gyermekek által már megkedvelt feladatokat, gyakorlatokat spontán próbálgatták, ismételték. A *feladat spontán gyakorlása* azért fontos, mert ez a tevékenység akkor fordul elő, ha a gyerek mélyen bevonódott a foglalkozásokba, a gyakorlatok teljesítését nem külső elvárásnak érzi, hanem

belső indíttatásból szeretné jól megcsinálni őket. Ugyanakkor a *feladat feladása* jelzés arra, hogy a gyerekek nincs elég önbizalma, hogy egy nehéz feladatban a nehézségek ellenére is kitartson és próbálkozzon, illetve nem érzi magát elég kompetensnek a gyakorlat sikeres végrehajtása szempontjából. Ugyanakkor ez azt is jelezheti, hogy a feladat nehézsége meghaladta az optimálist, túlterhelte a gyereket, így nem volt képes azt végrehajtani.

Globális skálán értékelt szempontok

A globális skálák fokozatainak kialakításakor az volt a vezérlőelv, hogy az egymástól markánsan elkülönülő viselkedési egységek kerüljenek egy fokozatba. Így voltak olyan szempontok, amelyekben három, és voltak, amelyekben öt fokozatot sikerült jól kódolhatóan elkülöníteni. A skála pontértékei ugyan külön kategóriaként jelennek meg, azonban az adott jelenség szempontjából fokozatokat is jelenítenek meg, így ordinális skálaértékeként kezelhetőek a feldolgozás folyamán. A megfigyelésnél alkalmazott szempontokhoz tartozó skálaértékeket a 2. *melléklet* mutatja be. A megfigyelők betanítására szintén korábbi felvételek felhasználásával került sor, így akkor kezdtek neki a vizsgálati anyag megítélésének, mikor már képesek voltak a viselkedési kategóriákat jól felismerni és elkülöníteni.

A fejlesztett kognitív területeken mutatózó változásokat megjelenítő szempontok:

A fejlesztő gyakorlatok megtervezésénél célként tűztem ki a lateralitás kialakulásának megsegítését, valamint a szerialitás fejlesztését is. Ezeknek a fejlesztési céloknak a sikerességét hivatott vizsgálni a háromfokozatú globális skálán értékelhető *feladatalom sorrend megtartása* és az *oldalmegkülönböztetés* szempont.

A fejlesztési célok érvényesülését két további ötfokozatú globális skálán értékelték a megfigyelők. A *fegyelmezettség, feladat-tartás* a gyermekek feladat közbeni várakozási viselkedését, figyelmességét írja le. Mindez utal az önszabályozási készségek aktuális állapotára, a figyelmi rendszer terhelhetőségére, melyek szintén fontos fejlesztési területei voltak a foglalkozásoknak.

A *kutya biztos kezelése* a kommunikációs készségek, mozgásos ügyesség, biztonságos irányészlés, megfelelő sorrendiség, figyelem összehangolását igényli. A kutya-kezelés akkor sikeres, ha a különböző csatornákon érkező információk, a verbális és nemverbális kommunikáció összehangolt és kellőképpen határozott. Ezeknek az összehangolt készségeknek a sikeressége ötfokozatú skálán jelölhető.

Érzelmi kommunikáció, társas készségek területeit megjelenítő szempontok:

A társakhoz való viszonyulás alakulását vizsgáltuk a három jól elkülönülő viselkedési stílus skálázásával. A páros vagy csoportos foglalkozáson nagyon fontos, hogy a gyerekek csak egyénekként vannak-e jelen a teremben, vagy képesek közösséget alkotni. Ennek fontos összetevője az, hogy akarnak-e segíteni egymásnak, ha a helyzet úgy hozza, ezt mértük az *egymásnak segítség* szempont jelölésével.

Ahogy már a gyakoriságot mérő szempontok között is fontos helyet kapott a gyermekek kutyával való kapcsolatának alakulása, a gyakoriságok mellett az érzelmi megnyilvánulások minőségét is fontos megítélni. A kutya irányában megmutatkozó érzelmkifejezések finomsága, érzékenysége a *kutya iránti gyöngédség* ötfokú skáláján került megítélésre.

A *kutyától való félelem* szempont árnyalt megítélése szintén ötfokú globális skálán

történt. Ezt a szempontot a második vizsgálati személy miatt volt különösen érdekes megfigyelni, hiszen az ő esetében egy szinte főbiás félelem alakulását lehetett nagyon szépen nyomon követni.

A társas készségek szempontjából a társakkal és a kutyával való kapcsolat alakulása mellett fontos a felnőttel, a foglalkozásvezetővel alakuló viszony megítélése és nyomon követése, ezt teszi lehetővé a *foglalkozásvezetővel való kapcsolat* ötfokú globális skálája.

Eredmények

Az adatok két független megfigyelő által értékelt videofelvételekből származnak. A szempontok értékelhetősége megbízhatónak bizonyult, a megfigyelők értékei jól korreláltak (Pearson-féle $r = 0,91$; $p < 0,05$). A megfelelő egyezés és megbízhatóság miatt a végső számolások és ábrázolások a két megfigyelő adatainak átlagolásával történtek.

Minden szempontnál érdekesnek tartottam összehasonlítani az első és utolsó foglalkozásokon tapasztalt jelenségekből nyert adatokat, melyeket irányítáblázatban muta-

tok be. Mivel a kialakított pontrendszer nem tekinthető intervallumváltozónak, így a különböző pontértékek közötti különbségek számszerűen nem értelmezhetőek, ezért az irányítáblázat az első alkalomhoz képesti növekedést, csökkenést vagy változatlanságot mutatja be. A gyakoriságot leíró szempontoknál zárójelben közlöm a változások mértékét is az első és az utolsó alkalommal rögzített gyakoriságok feltüntetésével (1. táblázat). A globális skálákon értékelt szempontoknál a változás mértéke számértékekben nem értelmezhető, így a globálisan skálázott szempontokhoz tartozó irányítáblázatban a változásokat a mértékek feltüntetése nélkül (>: csökkent az adott viselkedés, <: növekedett, =: nem változott) jelzem (2. táblázat).

Az irányítáblázatokban csak 5 gyerek adatait tüntettem fel, mert a hatodik vizsgálati személy sokat hiányzott a foglalkozásokról, az utolsó 5 foglalkozáson nem is vett részt.

A viselkedések megjelenésének gyakoriságát vizsgáló szempontok közül kiemelendő a várakozás közbeni agresszió csökkenése (1. ábra), ami mindenképpen fontos

1. táblázat. A viselkedések gyakoriságát mérő szempontok által megjelenített változások az első és az utolsó alkalommal kódolt eredmények szerint

	1. vsz.	2. vsz.	3. vsz.	4. vsz.	5. vsz.	Összegzés
Kedveskedik a kutyának	> (9-2; -7)	< (0-1; +1)	< (1-2; +1)	< (0-4; +4)	> (9-6; -3)	nincs határozott tendencia
Agresszió feladat közben	> (1-0; -1)	= (0-0; 0)	= (2-2; 0)	= (0-0; 0)	= (0-0; 0)	változatlan, egy gyereknél csökkent
Agresszió várakozás közben	> (6-1; -5)	> (2-0; -2)	> (11-2; -9)	> (2-1; -1)	> (11-2; -9)	egyöntetű csökkenés
Feladatgyakorlás	< (0-1; +1)	< (0-1; +1)	< (0-1; +1)	< (0-2; +2)	> (3-1; -2)	általában gyakoribb lett, egy kivétellel
Feladat feladása	= (0-0; 0)	= (0-0; 0)	= (0-0; 0)	= (0-0; 0)	= (0-0; 0)	mindenkinél stagnál
Árulkodás	= (0-0; 0)	> (3-1; -2)	= (0-0; 0)	= (0-0; 0)	= (0-0; 0)	általában nem változott, egy csökkenés
Csúfolás	< (0-1; +1)	= (0-0; 0)	< (1-2; +1)	= (0-0; 0)	< (0-1; +1)	3 esetben nőtt, egyébként nem változott a csúfolás mértéke

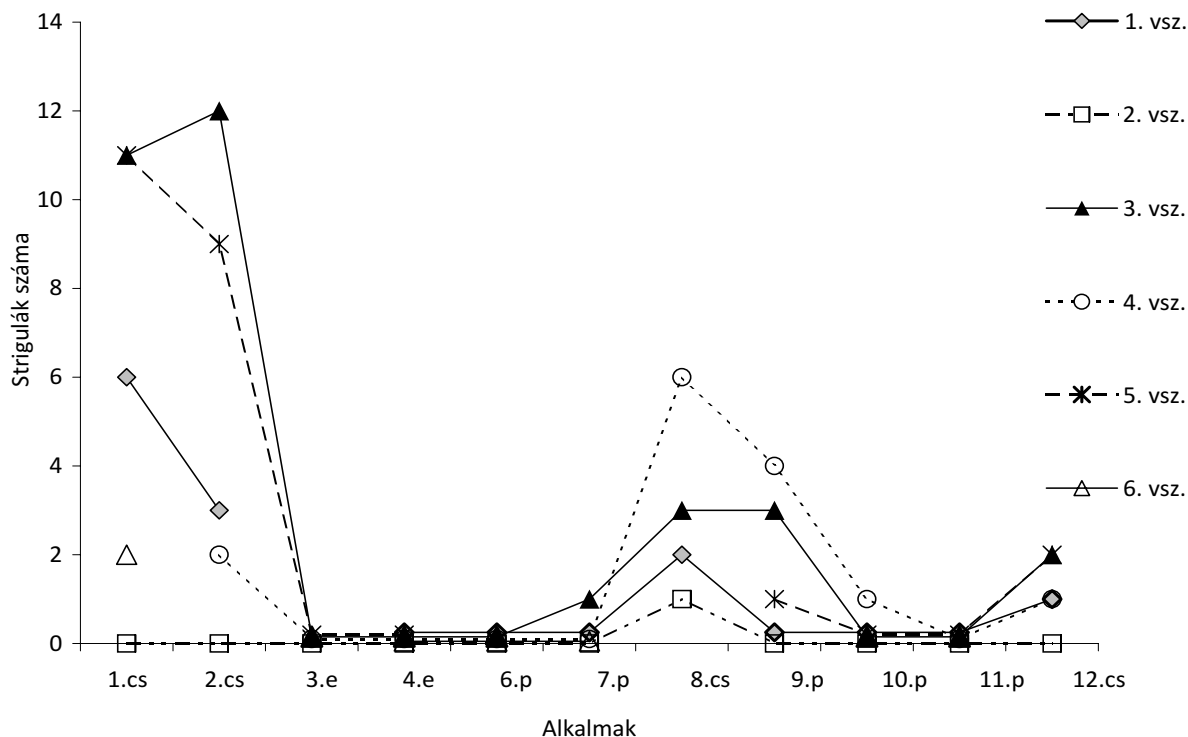
összetevője az állatasszisztált terápiás foglalkozásoknak. A foglalkozásokba való bevonódás növekvő mértékét mutatja a spontán gyakrabban megjelenő feladatgyakorlás, ami összefügghet a társas viselkedés és figyelem javulásával is, hiszen a várakozási időben a gyermekek inkább a feladatok gyakorlásával foglalták le magukat, mintsem más, a fog-

lalkozáshoz nem kapcsolódó, akár fegyelmezetlen viselkedéssel.

Összességében elmondható, hogy a gyermekek mind társaikhoz, mind a jelen lévő felnőtthöz, mind a kutyához való viszonyulásukban pozitív változásokat mutattak. A kutyával való tisztább kommunikáció, kifinomultabb érzelmi viselkedés háttérében álló

2. táblázat. A globális skálán értékelt szempontok által megjelenített változások az első és az utolsó alkalommal kódolt eredmények szerint

	1. vsz.	2. vsz.	3. vsz.	4. vsz.	5. vsz.	Összegzés
Egymásnak segítés	<	<	<	<	<	minden esetben nőtt az egymásra figyelés
Feladat-jutalom sorrend megtartása	<	<	<	<	<	mindenkinél növekedett
Oldalmegkülönböztetés	<	<	<	<	<	mindenkinél javult
Foglalkozásvezetővel való kapcsolat	<	<	<	<	<	mindenkinél javult
Fegyelmezettség, feladattartás	=	=	<	<	<	általában javult vagy nem változott
Félelem a kutyától	=	>	>	>	>	mindenkinél csökkent, egy esetben stagnált
Kutya biztos kezelése	<	<	<	<	<	mindenkinél javult
Kutya iránti gyöngédség	=	<	<	<	<	mindenkinél javult, 1 esetben stagnált

1. ábra. Az „agresszió várakozás közben” szempont alakulása a foglalkozások nyomán

készségek megnyilvánultak a társak segítésében (2. ábra) és a gyermekek foglalkozásvezetővel való kapcsolatában is.

A gyerekeknél minden esetben elértük a fejlesztési célokat kisebb-nagyobb mértékben. A foglalkozásokról való szubjektív visszajelzés is nagyon pozitív volt: a gyerekek élvezték és szívesen vettek részt a terápiás üléseken és a szülők is pozitív visszajelzéseket adtak a programról.

Az óvónők jótékony hatásának értékelték a foglalkozásokat: az óvodában a gyerekek izgatottan beszélgettek a kutyáról, a foglalkozásokon részt vevő gyerekeknek pedig megnőtt a népszerűsége.

ÖSSZEFOGLALÁS

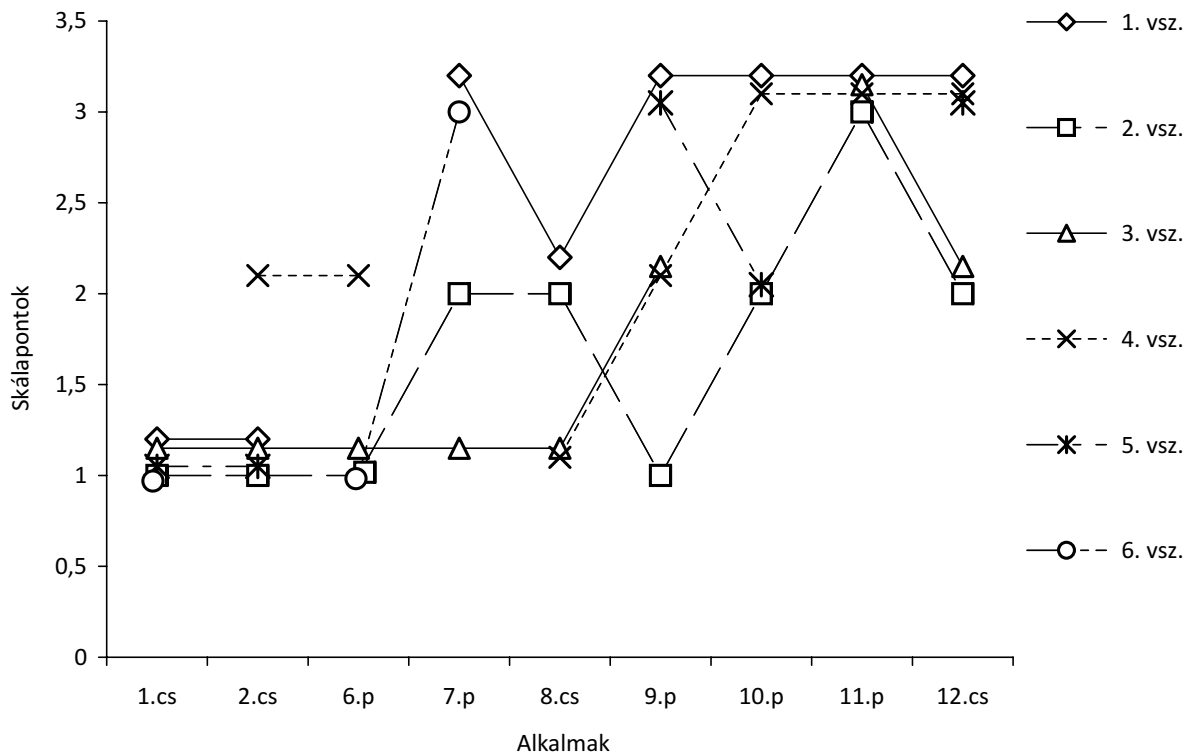
A foglalkozások elemzéséből kapott eredmények ígéretesnek mutatkoztak annak ellenére, hogy nem bizonyítékértékűek.

Jelen munkámban az állatasszisztált foglalkozások értékelésében fontos szempontok felderítését is megkíséreltem. Az általam használt szempontok túlnyomó része hasznosnak bizonyult.

Azok a szempontok használhatóak a legjobban, melyeknek sikerül stabil egyéni különbségekre rámutatniuk, vagy jellemző változásra utaló tendenciát mutatnak a foglalkozások előrehaladtával, vagy a különböző szituációk (pl. egyéni, páros, csoportos foglalkozások) között tesznek különbséget.

A tizenöt szempont közül tizenegyben az elvártak megfelelő irányú tendenciát lehetett felfedezni. Legjelentősebb változások az agresszió csökkenésében, a kutyával kapcsolatos viselkedések finomodásában és az egymás felé irányuló segítő viselkedésben voltak.

Ezek mind nagyon fontos célkitűzések, érdemes lenne a kapott eredményeket bizonyító erejű vizsgálatban reprodukálni.

2. ábra. Az „egymásnak segítség” szempont alakulása a foglalkozások nyomán

A vizsgálat korlátai

Módszertani szempontból sok ponton lehetne a vizsgálatot továbbfejleszteni. Az alacsony elemszám miatt az eredmények statisztikai értelmezhetősége rendkívül korlátozott, így a hatékonyságra vonatkozóan megbízható következtetéseket nem lehet levonni. Mindazonáltal a megjelenő tendenciák jó alapot szolgáltathatnak ahhoz, hogy a későbbiekben nagyobb elemszámú mintán milyen szempontokat érdemes alaposabban megvizsgálni.

Az adatgyűjtés módszereit érdemes lenne kiterjeszti, elsősorban a fejlesztendő kognitív és mozgásos területek alakulására vonatkozóan megfelelőbb lenne elő- és utóméréseket végezni a megfelelő eszközökkel (MSSST, figyelemvizsgáló eljárás stb.), mely változtatást a későbbi vizsgálatok folyamán már alkalmaztam is. Így az adatok és mérések megbízhatóbbak és pontosabban felhasználhatóak, akár kontrollcsoporttal összehasonlíthatóbbak lesznek.

Hasonlóképpen fontos korlát a kontrollcsoport hiánya, melyet későbbi, kiterjesztett vizsgálatokban mindenképp pótolni kell

a hatékonyság megítélhetőségéhez. A foglalkozások kivitelezésénél a gyakorlati korlátok nagyban befolyásolták az alkalmak végrehajtását, a kettős csoportvezetés mindenképpen hasznosabb és hatékonyabb állatasszisztált terápiás csoportfoglalkozások esetén, a jövőben érdemes ezt szem előtt tartani.

A csoportban részt vevő gyermekek ugyan homogén életkori csoportba tartoztak, azonban heterogén csoportot alkottak háttérproblémáik szempontjából, ezért a foglalkozások egyszerre sok terület fejlesztését célozták meg, ami nehezíti a hatások pontos és megbízható mérését, vizsgálatát. Célszerűbb lenne a jövőben inkább kevesebb fejlesztendő területet megcélozni, és azokat alaposabban körüljárni.

Az itt közölt vizsgálat eredményeire alapozva további állatasszisztált foglalkozásokat és hatékonyságvizsgálatokat terveztem, melyek jelenleg is folyamatban vannak. Remélem, hogy az előzetes vizsgálat tapasztalataiból tanulva megbízhatóbb alátámasztást kap ez az egyre nagyobb ismertséget kapó terápiás irányzat.

SUMMARY

Animal Assisted therapy – a pilot study on the methodology of improving the pre-school skills of kindergarten-age children with the help of a therapy-dog

Background and aims: In my study I applied animal assisted therapy in a group of kindergarten-age children. The aim of the study was on the one hand, the practical testing of the developed method of animal assisted therapy. On the other hand, we aimed to develop an observational analytical method for therapy assesment. The aim of therapy was the enhancement of cognitive and social skills.

Methods: I have worked with a therapy-dog. The therapeutic sessions were held in a group of six children. The sessions were video-recorded, and the analysis was based upon the of the records.

Results: Most of the observational principles have proved to be usable, they were able to describe the changes in children's behaviour. Participating children have all showed improvement in their emotional and social openness, as well as in their communicational skills.

Conclusions: The results of this pilot are very promising, therefore it could be worthwhile to follow up the results on a larger sample and complete a study of effectiveness. The present study provides a good basis for the method of such further studies both concerning the method of therapy and the aspects of analysis.

Keywords: Animal assisted therapy, social skills training, attention skills training, aggression

IRODALOM

- AINSWORTH, M. D. S., BLEHAR, M. C., WATERS, E., WALL, S. (1978): *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ.
- ALLEN, K., BLASCOVICH, J. (1996): Anger and Hostility among Married Couples: Pet Dogs as Moderators of Cardiovascular Reactivity to Stress. *Psychosomatic Medicine*, 58. 59.
- ALLPORT, G. (1997): *A személyiség alakulása*. Kairosz, Budapest.
- BABOS E., SZEREDI B., GÁBOR SZ., GYÖRKÖS K. (2002) Állatasszisztált terápia hatékonyság-vizsgálata két értelmi fogyatékos gyerekcsoporton. *Pszichoterápia* XI. évf. 2002. október. 355–364.
- BARKER, S. B., KNISELY, J. S., MCCAIN, N. L., SCHUBERT, C. M., PANDURANGI, A. K. (2010): Exploratory Study of StressBuffering Response Patterns from Interaction with a Therapy Dog. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals*, Volume 23, Number 1, March 2010, 79–91 (13)
- BAUN, M. M., BERGSTROM, N., LANGSTON, N. F., THOMA, L. (1984): Physiological Effects of Petting Dogs: Influences of Attachment. In ANDERSON, R. K., HART, B. L., HART, L. A. (ed.) (1984): *The Pet Connection – Its Influence on Our Health and Quality of Life*. Minnesota. 162–171.
- BERGLER, R. (1988): *Man and Dog: The Psychology of a Relationship*. Blackwell Scientific Publications, London
- CHANDLER, C. K. (2012): *Animal Assisted Therapy in Counseling*. 2nd ed. Routledge, New York.
- COLE, M. L. (2009): *Literature review and manual: Animal-assisted therapy*. Unpublished thesis. Lethbridge, Alberta. www.deltasociety.org/aaa-and-aat-resources
- CUSACK, O. (1988): *Pets and Mental Health*. The Haworth Press, New York–London.
- DISMUKE, R. P. (1984): Rehabilitative Horseback Riding for Children with Language Disorders. In ANDERSON, R. K., HART, B. L., HART, L. A. (ed.) (1984): *The Pet Connection – Its Influence on Our Health and Quality of Life*. Minnesota. 131–141.
- FINE, A. H., BECK, A. (2010): Understanding our kinship with animals: input for health care professionals interested in the human\animal bond. In FINE, A. (ed.) (2010): *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. 2nd ed. Elsevier Inc.

- FODORNÉ DR. FÖLDI R. (2005): Testnevelési játékok a tanulási zavarok prevenciójában és korrekciójában. *Iskolapszichológia Módszertani Füzetek*, 24. ELTE kiadvány, Budapest.
- FRIEDMANN, E. (2000): The Animal – Human Bond: Health and Wellness In FINE, A. H. (ed.) (2000): *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. Academic Press, San Diego, California.
- GRANADOS, A. C., AGÍS, I. F. (2011): Why Children With Special Needs Feel Better with Hippotherapy Sessions: A Conceptual Review. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, March 2011, Vol. 17, No. 3. 191–197.
- HANSEN, K. M., MESSINGER, C. J., BAUN, M. M., MEGEL, M. (1999): Companion animals alleviating distress in children. *Anthrozoos*, 12(3). 142–148.
- KAYE, D. M. (1984): Animal Affection and Student Behavior. In ANDERSON, R. K., HART, B. L., HART, L. A. (ed.) (1984): *The Pet Connection – Its Influence on Our Health and Quality of Life*. Minnesota. 101–105.
- KRUGER, K. A., SERPELL, J. A. (2010): Animal-assisted interventions in mental health: definitions and theoretical foundations. In FINE, A. (ed.) (2010): *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. 2nd ed. Elsevier Inc.
- LAKATOS K. (1993): Új módszer a nagycsoportos óvodások komplex fejlesztésében – hidrotériás gimnasztika. *Óvodai Nevelés* 1993/2.
- MARTON L. M. (1970): Tanulás, vizuális-poszturális testmodell és a tudat kialakulása. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 27. 182–197.
- MARTON L. M. (1972): A korai társmegvonás hatására fellépő kóros viselkedés élettani közvetítő folyamatai. *Magyar Pszichológiai Szemle*, XXIX. kötet, 2. szám. 275–279.
- MELSON, G. F., FINE, A. H. (2010): Animals in the lives of children. In FINE, A. (ed.) (2010): *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. 2nd ed. Elsevier Inc.
- MYERS, JR. O. E. (1996): Child-Animal Interaction: Nonverbal Dimensions. *Society and Animals*, 1996. Vol. 4. No. 1.
- NOVÁK A., LAKATOS K. (2005): Atipikus anyai viselkedés elemzése: az AMBIANCE kódrendszer. *Alkalmazott Pszichológia*, VII/4. 49–58.
- O’HAIRE, M. (2010): Companion animals and human health: Benefits, challenges, and the road ahead. *Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research*, 5(5). 226–234.
- PERELLE, I. B., GRANVILLE, D. A. (1993): Assessment of the Effectiveness of a Pet Facilitated Therapy Program in a Nursing Home Setting, *Society and Animals*, 1993. Vol. 1, No. 1.
- PORKOLÁBNÉ DR. BALOGH K. (1992): *Kudarcc nélkül az iskolában*. Alex-typo Kiadó
- PORKOLÁBNÉ DR. BALOGH K. (1998): Módszerek a tanulási zavarok csoportos szűrésére és korrekciójára. *Iskolapszichológia Módszertani Füzetek*, 17. ELTE kiadvány, Budapest.
- PORKOLÁBNÉ DR. BALOGH K. (1989): *Óvodai fejlesztés a tanulási zavarok megelőzésére*. Heves Megyei Pedagógiai Intézet, Eger.
- PORKOLÁBNÉ DR. BALOGH K. (1987): Készségfejlesztő eljárások tanulási zavarral küzdő kisiskolásoknak. *Iskolapszichológia Módszertani Füzetek*, 4. ELTE kiadvány, Budapest.
- ROBIN, M., TEN BENSEL, R. W., QUIGLEY, J., ANDERSON, R. K. (1984): Abused Children and Their Pets, In ANDERSON, R. K., HART, B. L., HART, L. A. (ed.) (1984): *The Pet Connection – Its Influence on Our Health and Quality of Life*. Minnesota. 111–119.

- ROSS, S. B., VIGDOR, M. G., KOHNSTAMM, M., DiPAOLI, M., MANLEY, B., ROSS, L. (1984): The Effects of Farm Programming with Emotionally Disturbed and Handicapped Children. In ANDERSON, R. K., HART, B. L., HART, L. A. (ed.) (1984): *The Pet Connection – Its Influence on Our Health and Quality of Life*. Minnesota. 120–131.
- ROSS, S. B. (2009): *Treatment options at the farm and wildlife center*.
www.greenchimneys.org.
- SERPELL, J. A. (2000): Animal Companions and Human Well-Being: An Historical Exploration of the Value of Human-Animal Relationships In FINE, A. H. (ed.) (2000): *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. Academic Press, San Diego, California.
- SMITH, B. A. (1984): Using Dolphins to Elicit Communication from an Autistic Child. In ANDERSON, R. K., HART, B. L., HART, L. A. (ed.) (1984): *The Pet Connection – Its Influence on Our Health and Quality of Life*. Minnesota. 154–162.
- TÓTH I. (2011): Az érzelmi-társas kapcsolatok fejlődése: korai gondozás és kötődés. In DANIS I., FARKAS M., HERCZOG M., SZILVÁSI L. (szerk.) (2011): *A génektől a társadalomig: A koragyermekkorai fejlődés színterei*. *Biztos Kezdet Kötetek, I.* Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest.
- TURNER, D. C., WILSON, C. C., FINE, A. H., SCOTT MIO, J. (2010): The future of research, education and clinical practice in the animal/human bond and animal assisted therapy. In FINE, A. (ed.) (2010): *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. 2nd ed. Elsevier Inc.
- WELLS, D. L. (2009): The Effects of Animals on Human Health and Well-Being. *Journal of Social Issues*, 65. 523–543.
- WU, A. S., NIEDRA, R., PENDERGAST, L., MCCRINDLE, B. W. (2002): Acceptability and impact of pet visitation on a pediatric cardiology inpatient unit. *Journal of Pediatric Nursing*, 17(5). 354–362.

MELLÉKLETEK

1. melléklet. Megfigyelési jegyzőkönyv

Dátum: Videofelvétel kódja:

Megfigyelő: Foglalkozás típusa: csoportos / páros / egyéni

Jelölje, ha a videofelvételen az alábbi jelenségeket tapasztalja a jelenségek pontos definíciójának megfelelően (ld. Megfigyelési szempontok definiálása c. lapot). Minden megnyilvánulást egy strigulával jelöljön a megfelelő vizsgálati személy neve alatt.

Kedveskedik a kutyának							
Agresszív megnyilvánulás – F							
Agresszív megnyilvánulás – V							
Feladatgyakorlás							
Nincs kitartása							
Árulkodik							
Kineveti a másikat, csúfol							

A videofelvétel végén kérem, egyenként értékelje a vizsgálati személyeket az alábbi szempontok alapján egy 1–3-ig terjedő skálán. Jelölje meg a megfelelő számot. A skála pontjainak pontos definícióját a Megfigyelési szempontok definiálása c. lapon találja. (Kérem, alaposan tanulmányozza át a meghatározásokat az értékelés elkezdése előtt!)

1.	Egymásnak segítség						
2.	Feladat-jutalom sorrend megtartása						
3.	Oldalmegkülönböztetés (csak a kutyavezetési gyakorlatokra érvényes)						

A videofelvétel végén kérem, egyenként értékelje a vizsgálati személyeket az alábbi szempontok alapján egy 1–5-ig terjedő skálán. Jelölje meg a megfelelő számot. A skála pontjainak pontos definícióját a Megfigyelési szempontok definiálása c. lapon találja. (Kérem, alaposan tanulmányozza át a meghatározásokat az értékelés elkezdése előtt!)

4.	Fegyelmezettség, feladattartás						
5.	Foglalkozásvezetővel való kapcsolat						
6.	Félelem a kutyától						
7.	Kutya biztos kezelése						
8.	Kutyasimogatás finomsága, gyöngédség						

2. melléklet. Megfigyelési szempontok definiálása

Strigulával jelölendő jelenségek:

- **Kedveskedik a kutyának** – kutyasimogatás, ölelés stb., de a verbális kedvesség is számít
- **Agresszív megnyilvánulás – F** – akár a kutyával, akár a társakkal szemben feladat közben
- **Agresszív megnyilvánulás – V** – akár a kutyával, akár a társakkal szemben várakozás közben
- **Feladatgyakorlás** – ha megértette a feladatot, érdeklő, szívesen gyakorolja ösztönzés nélkül is
- **Nincs kitartás** – feladja a feladatot, mielőtt sikerülne (idetartozik az is, ha utána ráhatásra hajlandó befejezni – nem összekeverendő azzal, ha akarja csinálni a feladatot, csak nem tudja fizikai segítség nélkül)
- **Árulkodás**
- **Egymás kinevetése, csúfolás**

1–3-ig terjedő skálán jelölendő szempontok és a skálapontok meghatározásai:

1. Egymásnak segítség

- 1 – csúfol és/vagy nem törődik a másikkal
- 2 – ne úgy csináld, majd én megmutatom, én csinálom
- 3 – szóval vagy tettel segít, de nem el akarja venni a lehetőséget, hanem a másiknak akar segíteni

2. Feladat-jutalom sorrend megtartása

- 1 – nem törődik a kaja jutalomértékével, csak etet, ill. nem használja a kaját jutalomként
- 2 – megérti a kaja jutalomértékét, de nem tartja be a sorrendet (ha a kutya hamarabb el akarja venni, odaadja – nem tartozik ide, ha ügyetlen)
- 3 – megérti a feladat-jutalom sorrendet és be is tartja

3. Oldalmegkülönböztetés (csak a kutyavezetési gyakorlatokra érvényes)

- 1 – nem törődik vele, hogy melyik oldalról fogja meg a kutyát
- 2 – figyel rá, hogy a kutya jó oldalára álljon, de nem tudja, melyik az
- 3 – figyel rá, hogy a kutya bal oldalára álljon, ha eltévesztené, magától korigál

1–5-ig terjedő skálán jelölendő szempontok és a skálapontok meghatározásai:

4. Fegyelmettség, feladattartás

- 1 – teljesen kezelhetetlen, még ha vele foglalkoznak sem figyelmes, elkalandozik
- 2 – nagy nehezen rá lehet venni, hogy a feladatot csinálja, de várni nem tud
- 3 – várakozás közben sokszor rá kell szólni, de rászólásra reagál
- 4 – várakozás közben figyelmes, csak néha kalandozik el
- 5 – várakozás közben is figyelmes, a társai sem vonják el a figyelmét

5. Foglalkozásvezetővel való kapcsolat

- 1 – nincs kapcsolata a vezetővel, gyakorlatilag figyelmen kívül hagyja a jelenlétét (ez nem azt jelenti, hogy rendetlenkedik, ha magába fordulva veszíti el a kapcsolatot, az is így értékelendő – ha a gyerek rendetlenkedik, de közben a vezető figyelmét követeli, az nem ilyen értékelést kap)
- 2 – a feladatteljesítés alatt valamennyire figyel a vezetőre, de ekkor is inkább a feladat köti le, egyébként nincs kontaktus
- 3 – a helyzethez képest folyamatos, jó kontaktusban van a vezetővel, reagál a vezetőre
- 4 – kicsit dependens a vezetőn, folyamatosan monitorozza, figyelmet kér
- 5 – túlságosan igényli a vezető figyelmét, kiprovokálja akkor is, ha mással foglalkozik

6. Félelem a kutyától

- 1 – teljesen magabiztos, egyáltalán nem fél
- 2 – bizonyos pozíciókban tart a kutyától, nem annyira közvetlen, de biztatásra vagy a feladat hevében mindent meg mer csinálni
- 3 – vannak dolgok, amiket nem mer megcsinálni, de a feladat többi részét vállalja, hozzáér a kutyához
- 4 – inkább csak a távolabbi feladatokban mer részt venni, csak felügyelet mellett ér a kutyához
- 5 – konkrét félelem/ijedtség kitörései vannak, nagyon fél

7. Kutya biztos kezelése

- 1 – nem tudja irányítani a kutyát és fel is adja
- 2 – csak segítséggel tudja irányítani a kutyát – fizikai segítséggel (valaki megy vele, fogja a kezét stb.)
- 3 – irányítja a kutyát, de néha elbizonytalanodik, ilyenkor segíteni kell kézben tartani a kutyát (pl. igazodás közben nem lép vagy határozatlan, a kutya megáll vagy lefekszik stb.); rossz az összhang, végül a gyerek akarata érvényesül, de nagyon sok vezényszó, hangerő-emelkedés stb. mellett
- 4 – jól irányítja a kutyát, de néha segíteni kell a vezényszó stb. helyes kiadásában
- 5 – kutyát magabiztosan irányítja, jó az összhang, a kutya szót fogad (idetartozik az is, ha a vezényszó stb. tökéletes, csak a kutya nem engedelmeskedik – kutya hiba)

8. Kutyasimogatás finomsága, gyöngédség

- 1 – nem törődik a k.-val, ha a feladat nem kívánja, nem ér hozzá
- 2 – ha hozzáér is, durva
- 3 – kötelességből simogat, mert megtanulta, hogy ez jár, vagy rászólásra
- 4 – szereti megérinteni a kutyát, de néha szorongatja, durva – neki jó a simogatás, a kutyával nem törődik igazán
- 5 – kutyasimogatásnál gyöngéd, szeretetteljes